

УДК726 (477.84)

**PROBLEMS OF MAINTENANCE OF WOODEN TEMPLES IN GALICIAN
PODILLYA****ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЕВ'ЯНИХ ХРАМІВ ГАЛИЦЬКОГО ПОДІЛЛЯ****Dyachok O.M./ Дячок О.М.***PhD, Assoc. prof. / канд. арх. доцент**orcid.org/0000-0002-5808-6826**Lviv Polytechnic National University,**Lviv, st. Stepan Bandery, 12, 79000**Національний університет «Львівська політехніка»,**Львів, вул. Степана Бандери, 12, 79000*

Анотація. Стаття присвячена проблемі збереження та відновлення дерев'яних храмів на території Галицького Поділля. Досліджуються церкви, що є пам'ятками містобудування і архітектури національного значення, які знаходяться у малих містах та в селах краю. Через брак коштів невеликі громади не можуть провести фахову реставрацію, дерев'яні храми покривають бляхою, вагонкою, замурують цеглою або фарбують старовинні бруси в яскраві кольори, церкви гинуть, втрачають автентичний вигляд, дух епохи. У статті також наводиться приклад, коли громада та священик, розуміючи цінність сакральної споруди, відновлювали її, тим самим продовжували їй «життя».

Ключові слова: дерев'яні храми, пам'ятки архітектури, сакральні споруди, культурна спадщина, державний реєстр.

Вступ. Сакральна архітектура має високу міру історико – культурної цінності та справила значний вплив на перебіг національної історії, розвиток культури та мистецтва. Питання охорони, використання та реставрації нерухомих унікальних об'єктів означив Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.). Найбільш вразливими є дерев'яні храми, адже руйнівна сила несприятливих умов для них особливо відчутна. Саме тому проблема обліку, піклування про дерев'яні сакральні об'єкти є надзвичайно важливою та актуальною.

Аналіз досліджень та публікацій. В останній час проблема збереження, охорони та реставрації дерев'яної сакральної архітектури привертає увагу багатьох науковців, їх дослідження стали теоретичною основою даної роботи. Серед них праці архітекторів, істориків, краєзнавців таких як: Bevz M. [1], Vecherskyi V. [12, 13], Lohvyn H. [4], Mohytych I. [7], Prybieha L. [8, 9], Taras Ya. [11], Mankovska R. [6] та ін. Дослідники визначили типологічні, конструктивні, стильові, естетичні особливості дерев'яних споруд. Великий обсяг фактичного матеріалу дозволяє проаналізувати архітектурну спадщину з погляду історії та традицій українського народу, характерних рис національного стилю в архітектурі та її місця у світовій спадщині.

Виклад основного матеріалу. Пам'ятки сакральної дерев'яної архітектури несуть у собі інформацію про давні традиції народу, є живими свідками епохи, хранителями глибинних традицій українського храмобудування, національної культури. За своїм архітектурно-мистецьким рівнем українське церковне будівництво є неповторним серед надбань світової культури, вирізняється різноманітністю мистецьких засобів, вишуканими

формами церковних будівель. Україна тримає першість у світі за кількістю пам'яток сакральної дерев'яної архітектури, не зважаючи на великі втрати протягом ХХ століття [6]. Час невблаганний до такого нетривкого матеріалу, як дерево, все ж окремі з цих споруд збереглися до наших днів у своїх автентичних формах [3].

Робота по виявленню, дослідженню, обліку, охороні пам'яток містобудування та архітектури та занесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання продовжується і сьогодні. Проте, брак коштів на паспортизацію для роботи по внесенню споруд до державного реєстру пам'яток містобудування та архітектури національного значення сьогодні майже не ведеться. Залишилось зовсім мало часу для врятування та збереження дерев'яних сакральних споруд, які є важливими і цінними складовими культурного ландшафту більшості регіонів нашої країни. Особливими з огляду на самобутні місцеві традиції є дерев'яні церкви Галицького Поділля¹. Проте, проаналізувавши їх стан, бачимо, що більшість із них знаходяться у незадовільному стані. Майже усі дерев'яні храми використовують як культові споруди, проте, більшість із них потребують ремонту чи відновлення. Після передачі храмів у користування релігійних громад, люди поводяться з ними, як із власною нерухомістю. У такому стані, у якому вони перебувають сьогодні, перспективи збереження їх є цілком непевними. Навіть ті споруди, які охороняються законом, протягом останніх десятиріч часто піддавались незаконним перебудовам, прибудовам, не фаховим ремонтам, втрачаючи автентичний вигляд [12].

Прикладом недбалого відношення до пам'ятки архітектури національного значення є Миколаївська церква в селі Висічка Борщівського району Тернопільської області, збудована у 1763 році (охоронний № 648/1) [13]. Храм є характерним твором подільської школи народної архітектури. Споруда з дерева, проте, пізніше до нави прибудований кам'яний бабинець замість автентичного, який зовсім не гармоніює з формою храму та псує його вигляд. Вхід у храм після перебудови обладнали збоку бабинця. Нава квадратної форми має зімкнуте зрубове склепіння на світловому восьмерику, перехід стін здійснений за допомогою плоских парусів та закінчується восьмигранною банею, увінчаною невеликим куполом з хрестом. Апсида менших розмірів, перекрита коробовим рубаним склепінням. Опасання на фігурних кронштейнах на висоті 1,5 м. [5, с.47]. Сьогодні про те, що церква із дерева можна лише здогадатися, адже видно його лише у нижніх зрубах, усе інше покрите бляхою. Кам'яний бабинець поштукатурений, дах пофарбований у яскраво блакитний колір (рис.1).

Така ж ситуація із дерев'яною церквою Йоана Богослова (охоронний № 1566/1) і дзвіницею (охоронний № 1566/2), збудованих у 1775 році в селі Іване-Пусте Борщівського району. Пам'ятник є твором подільської школи народного

¹ *Галицьке Поділля* – частина Подільської України, здебільшого вживається стосовно тернопільської частини Західного Поділля, що було у складі Австро-Угорської імперії (Королівство Галичини та Володимирії).

зодчества. У кінці XIX століття зроблені прибудови до апсиди і бабинця, нові опасання і покриття верхів.

Рис. 1. Миколаївська церква у селі Висічка (фото з сайту <https://uk.wikipedia.org>).

Будівля, тризрубна, з трьома однозаломними верхами. Усі зруби квадратні в плані, рівновисокі, перекриті зімкнутими рубаними склепіннями на восьмириках. Стіни четвериків переходять в восьмирик за допомогою плоских вітрил. Заломна конструкція верхів, виявлена зовні виносом дахів, в поєднанні з опасанням створює багатоярусну динамічну композицію споруди, вертикальною віссю якої є нава, що відрізняється великими розмірами і більш високим верхом. В інтер'єрі висотно розкрито простір кожного об'єму. Сьогодні дерев'яним залишився лише перший ярус стін, вище – будівля обшита бляхою, яка спотворила пам'ятку (рис.2).

У Борщівському районі є ще ряд дерев'яних церков, які вимагають фахової реставрації. До них можна віднести церкву Святої Теклі (XIX ст.?) у селі Грабівці, церкву Різдва Пресвятої Богородиці (середина XX ст.) у селі Гуштин, церкву Святого Симеона Стовпника (1909 р.) у селі Дубівка, Церкву Вознесіння Господнього (1916 р.) у селі Кривче [14]. Усі вони є діючими, відремонтованими, проте, покриті блискучою металевою бляхою, яку потрібно замінити на гонт для повернення храмам автентичного вигляду.

У Гусятинському районі Тернопільської області на обліку є 7 дерев'яних церков. Один із досліджуваних храмів знаходиться у селі Волиця. Дерев'яна колись церква святої Анни та дзвіниця – зразки подільської школи народної архітектури, збудовані у 1650 році, є пам'ятками архітектури національного значення з охоронними номерами 1576/1 та 1576/2 [13].

Та це не завадило громаді села у 1990-х роках обмурувати та поштукатурити церкву. Тридільна церква, належала до старовинного «хатнього» типу (рис.3). Похилий дах залишився вкритим гонтом. Дзвіниця у доброму стані, проте пофарбована у яскраво блакитний колір.

Рис. 2. Церква Йоана Богослова в селі Іване-Пусте Борщівського району (фото із сайту: <https://uk.wikipedia.org>)

Рис.3. Ганнозчатівська церква у селі Волиця Гусятинського району (фото із сайту: <https://uk.wikipedia.org>)

Такими ж понищеними є й інші храми Гусятинського району. До прикладу: Церква Різдва Христового (1888 р.) у селі Верхівці має обмурований та поштукатурений нижній ярус, опасання та дахи оббиті бляхою. У селі Майдан Церква Пресвятої Трійці (1913 р.) та церква Покрови Пресвятої Богородиці (1748 р.) у селі Оришківці потребують заміни металевих дахів та опасань на гонтові. У селі Сухостав Церкву Різдва Пресвятої Богородиці (XVII ст., 1888 р.) стіни другого поверху оббили пластиковою вагонкою, змінили форму верхів, опасання та дах сяють блискучою бляхою. Можна стверджувати, що у Гусятинському районі більшість дерев'яних церков не має автентичного вигляду.

У Заліщицькому районі на обліку пам'яток місцевого значення є 4 церкви і нема жодної у належному стані. Це храми у селі Блищанка - церква Святого Івана Богослова (1869 р.), оббита металевим «саркофагом» на рівні та вище опасань; церква Святої Параскеви (1784 р.) у селі Зелений Гай, яка також

оббита бляхою та має прибудову до вівтарної частини; церква Святого Дмитра (1862 р.) у селі Кулаківці, перетворена на металевого монстра та церква Пресвятої Трійці (1860 р.) у селі Солоне, у якої змінені верхи та покриті блискучою «нержавійкою», а стіни над опасанням у 2016 році оббиті фальшбрусом. Усі дерев'яні церкви помальовані яскравими олійними фарбами [14]. Таким чином, доводиться констатувати, що в Заліщицькому районі ми не знаходимо жодної дерев'яної церкви, яка мала фахову реставрацію.

На обліку пам'яток архітектури місцевого значення у Підволочиському районі Тернопільської області є 6 дерев'яних церкви. Церква Святого Миколи (1754 р.) у селі Галушинці, церква Пресвятої Трійці (1784 р.) у селі Голотки, церква Святого Дмитра (1775 р.) у селі Козярі потребують заміни металевих дахів та опасань на гонтові. Церкви хатнього типу у селах Медин - церква Покрова Пресвятої Богородиці (1861 р.) та в Щаснівці - церква Різдва Пресвятої Богородиці (1905 р.) потребують заміни металевих дахів [14].

Чортківський район має на обліку 12 дерев'яних храмів, із них 9 потребують реставрації. Храми в селах Зелена, Заболотівка, Швайківці, Чорнокінецька Воля, Черкавщина, Стара Ягільниця, Нагірянкa, Криволука, Великі Чорнокінці потребують заміни металевих верхів та інших реставраційних робіт.

Перелік спотворених пам'яток, які є національним культурним надбанням можна продовжити. Ми не беремось шукати винних у цій ситуації, але можна знайти приклади, коли громада та священик, розуміючи цінність сакральної споруди відновлювали її, тим самим продовжували їй «життя».

Прикладом дбайливого використання та реставрації нерухомої культурної спадщини є Церква Воздвиження Чесного Хреста (охоронний № 690/1) і дзвіниця (перша половина XVIII ст.), (охоронний № 690/2) у місті Копичинці Гусятинського району [13]. Храм є одним з найдавніших серед дерев'яних церков Тернопільщини, відноситься до творів народної архітектури України. Церква тридільна, тризрубна, одноверха споруджена у 1630 році у стилі козацького бароко [5, с. 62 - 63]. На початку XX століття храм був перекритий бляхою, стіни всередині були обшиті ДВП та обклеєні шпалерами. У 2013 році, завдяки зусиллям пароха та громади, церкві та дзвіниці повернули гонтове покриття (рис.4). Як бачимо, велика відповідальність при збереженні храмів лежить на священиках, вони мають можливість донести громаді, як треба берегти старовинні дерев'яні храми.

У 2015 році провели реставрацію інтер'єру храму. Церква славиться старовинними іконами, які збереглись в інтер'єрі. Дзвіниця розташована на захід від церкви, дерев'яна, каркасна, кріпиться тиблями, накрита невисоким чотирикатним дахом.

Дослідники пам'яток архітектури вже давно б'ють на сполох та шукають шляхи для збереження сакральних архітектурних шедеврів. Для цього пропонують провести повну інвентаризацію наявних храмів, створити індивідуальний режимний паспорт, суворо заборонити некваліфікованим особам втручатися в процес відновлення храму. На жаль, на допомогу держави, яка знаходиться у стані війни, годі сподіватися.

Рис.4. Церква Воздвиження Чесного Хреста у м.Копичинці до реставрації (фото із сайту <https://www.castles.com.ua>) та сьогодні (фото із сайту <https://uk.wikipedia.org>)

Проте, зібрана інформація для комплексної реставрації самої будівлі, розписів в інтер'єрі, іконостасів та залучення ентузіастів, благодійників, меценатів і усіх, кого хвилює доля древніх храмів, могли б допомогти зберегти безцінні пам'ятки [1, 3].

У свою чергу, інститути пам'яткоохоронних досліджень мали б проводити бодай роз'яснювальну роботу серед священників і громад про цінність та унікальність споруд, якими вони опікуються. Архітектори також не повинні бути відстороненими від цієї проблеми.

Привернути увагу громадськості до проблем збереження дерев'яної архітектури намагаються окремі ентузіасти, такі як киянка Олена Крушинська, яка створила Інтернет-портал та фотокаталог пам'яток дерев'яної архітектури «Дерев'яні храми України», видала путівники «Сорок чотири дерев'яні храми Львівщини» (2007), «Два береги Збруча» (2008, у співавторстві), понад 50 статей, присвячених подорожам і пам'яткам [6].

Для популяризації багатства дерев'яної архітектури Тернопільського краю, колектив Благодійного фонду MagneticOne.Org спільно з фахівцями MagneticOne Municipal Technologies розпочали роботу над проектом «Інтерактивна карта дерев'яних храмів Тернопільщини». Донесення інформації до широкого кола користувачів – молоді, туристів, поціновувачів дерев'яної архітектури допоможе залучати зацікавлених людей до спільної роботи по збереженню пам'яток рідного краю [3]. Тільки спільними зусиллями можна врятувати прекрасні і автентичні пам'ятки, в яких найбільше виражені національні риси архітектури.

Висновки. Розглянувши та проаналізувавши стан збереження дерев'яних церков на території Галицького Поділля бачимо, що більшість з них потребують негайного відновлення. Через брак коштів невеликі громади не можуть провести фахову реставрацію через що дерев'яні храми покривають бляхою, вагонкою, замурують цеглою або фарбують старовинні бруси в яскраві кольори, а церкви втрачають автентичний вигляд, дух епохи. Майже усі досліджені храми потребують оновлення покрівель. Ще однією проблемою

щодо збереження пам'яток краю є брак контролю та безкарність за спотворення храмів. Однак, ці пам'ятки є надбанням національної культури, які повинні залишитись для наступних поколінь. Держава повинна стежити й контролювати їх стан, забезпечити виконання вимог чинного законодавства щодо охорони, використання, реставрації, збереження об'єктів національного культурного надбання. Для відновлення, реставрації дерев'яних храмів слід активно залучати зацікавлених людей, благодійників, меценатів через популяризацію знань про багатство дерев'яної архітектури.

Література:

1. Бевз М. (2001), «Історичні міста Галичини: проблеми вивчення та збереження», *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Роботи Комісії з архітектури та міського розвитку*, Львів, с.84-112
2. Гаджук, В., Щавський В., «Волиця.Тернопільщина: історія міст і сіл» : в 3 т. Т. 2. Тернопіль, 2014. С. 48-49: фот.
3. (11:40, 18 липня 2018 р.), «У Тернопільській області всі дерев'яні храми будуть показані на інтерактивній карті» [«На Тернопільщині з дерев'яними храми покажуть на інтерактивній карті»], доступні за адресою: <https://>
4. Логвин Г.Н., Говденко М.М., Кравец Ю.М. (1986), Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (Иллюстрированный справочник - каталог), 4 том. Киев: Будивельник, С. 375
5. Маньковська Р. (2010), «Сакральна дерев'яна архітектура України в світовій спадщині», «Лінгвістика: популярний науковий журнал», № 4, с. 78-87
6. Могитич І. (2002), «Архітектура дерев'яних храмів», *Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрація»*, № 12, 17 с.
7. Прибега Л. Методика охорони та реставрації пам'яток народного зодчества України, доступно на: <http://www.heritage.com.ua>
8. Прибега Л. (2005), «До питання типологічної класифікації пам'яток дерев'яної храмової архітектури України», *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень*, Київ, Вип. 1. — с. 91–102.
9. Пустиннікова І. (2010), «Вісімдесят три святині Тернопілля: путівник», Київ : Грані-Т, – 71 с.
10. Тарас, Я. (2007), *Сакральна дерев'яна архітектура Українських Карпат: культурно-традиційний аспект*, Львів: ІН НАНУ, 640 с.
11. Вечерський. В.В., Годованок О.М., Тиманович Є.В. та ін.; За ред. Мардера А.П. та Вечерського В.В. (2000), «Пам'ятки архітектури й містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання», Київ: Техніка, 664 с.: іл.
13. «Дерев'яні церкви Західної України», доступно за адресою: <http://decerkva.org.ua>.

References:

1. Bevz, M. (2001), «Historical cities of Galicia: problems of study and conservation», *Notes of the Scientific Society of the name of T. Shevchenko. Works of the Architecture and Urban Development Commission*. [«Istorychni mista Halychyny: problemy vyvchennia i zberezhenia»,

Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka. Roboty Komisii z arkhitektury ta miskoho rozvytku], Lviv, pp.84–112

2. Hajuk, V. (2014), *Volia. Ternopil region: the history of cities and villages. in 3 tons of T. 2.* [Volysia. Ternopilshchyna: istoriia mist i sil], Ternopil, pp.48-49

3. (11:40, 18 July 2018), «In the Ternopil region, all wooden temples will be shown on an interactive map» [«Na Ternopilshchyni usi dereviani khramy pokazhut na interaktyvni karti»], available at: <https://religions.unian.ua>

4. Logvin, G.N., Hovdenko M.M., Kravets Y.M. (1986), *Monuments of Urban Planning and Architecture of the Ukrainian SSR (Illustrated directory - directory)*, 4 vol. [Pamiatnyky hradostroytelstva y arkhytektury Ukraynskoï SSR (ylliustryrovannui spravochnyk – kataloh)]. Kiev: Budivelnik, 375 p.

5. Mankovskaya, R. (2010), «Sacred wooden architecture of Ukraine in the world heritage», *Linguistics: popular scientific magazine* [«Sakralna derev'iana arkhitektura Ukrainy v svitovii spadshchyni», *Linhvistyka: populiarnyi naukovyi zhurnal*], № 4, 78-87 pp.

6. Mohitych, I. (2002), «Architecture of wooden temples», *Bulletin of the Institute "Ukrzakhidproektrestavratsiya"* [Arkhytektura derev'ianykh khramiv, *Visnyk instytutu "Ukrzakhidproektrestavratsiia"*] № 12, p. 17.

7. Prybieha, L. (02.03.2006), «Methodology of protection and restoration of monuments of national architecture of Ukraine», [«Metodyka okhorony ta restavratsii pam'iatok narodnoho zodchestva Ukrainy»], available at: <http://www.heritage.com.ua>

8. Prybieha, L. (2005), «On the issue of typological classification of wooden temple architecture of Ukraine», *Proceedings of the Research Institute of Memorial Research* [«Do pytannia ty polohichnoi klasyfikatsii pam'iatok derev'ianoï khramovoï arkhitektury Ukrainy», *Pratsi Naukovo-doslidnoho instytutu memorialnykh doslidzhen*], Kyiv, 91–102 pp.

9. Pustinnikova, I. (2010), *Eighty-three shrines of Ternopil region: a guide* [Visimdesiat try sviatyni Ternopillia: putivnyk], Kiev: Grani-T, 71 p.

10. Taras, Ya. (2007), *The sacred wooden architecture of Ukrainian Carpathians: a cultural and traditional aspect* [Sakralna derev'iana arkhitektura ukraintsiv Karpat: kulturno-tradytsiinyi aspekt], Lviv: IN NANU, 640 p.

11. Vechersky, V. (2007), *Ukrainian Wooden Churches* [Ukrainski derev'iani khramy], Kyiv: Nash chas, 271 p.

12. Vecherskyi, V.V., Hodovanok, O.M., Tymanovych, Ye.V. (2000), *Architectural and Urban Planning Memorials of Ukraine: Directory of the State Register of National Cultural Heritage* [Pam'iatky arkhitektury y mistobuduvannia Ukrainy: Dovidnyk Derzhavnoho reiestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia], Kiev: Technics, 664 p.

13. «Wooden churches of Western Ukraine» [«Derev'iani tserkvy Zakhidnoi Ukrainy»], available at: <http://decerkva.org.ua>

Abstract. The article is devoted to the problem of preservation and restoration of wooden temples on the territory of the Galician Podillya. Churches are being explored, which are monuments of urban planning and architecture of national importance, located in small towns and villages of the region. Due to the lack of funds, small communities can not carry out professional restoration; wooden temples are covered with a tin, cladding, bricks or paint old bars in bright colors; churches die; they lose their authentic appearance, the spirit of the era. The article also gives an example, when the community and priest, understanding the value of the sacral construction, restored it, thereby continuing her "life".

Key words: wooden temples, architectural monuments, sacred buildings, cultural heritage, state register.

Стаття відправлена: 22.12.2018 р.

© Дячок О.М.